

Μνήμων

Τόμ. 2 (1972)

ΑΞΙΩΜΑΤΟΥΧΟΙ ΣΤΗΝ ΑΥΛΗ ΤΟΥ ΑΛΗ ΠΑΣΑ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ ΠΕΤΑΛΑ

doi: [10.12681/mnimon.154](https://doi.org/10.12681/mnimon.154)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΠΕΤΑΛΑ Α. (1972). ΑΞΙΩΜΑΤΟΥΧΟΙ ΣΤΗΝ ΑΥΛΗ ΤΟΥ ΑΛΗ ΠΑΣΑ. *Μνήμων*, 2, 257-272.
<https://doi.org/10.12681/mnimon.154>

ΑΞΙΩΜΑΤΟΥΧΟΙ ΣΤΗΝ ΑΥΛΗ ΤΟΥ ΑΛΗ ΠΑΣΑ

Στην Ὀθωμανική αὐτοκρατορία ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 18ου αἰ. ἀρχίζει νὰ ἐκδηλώνεται ἐπιτακτική ἢ ἀνάγκη γιὰ ἀνάληψη ἀπὸ μέρος τῆς Ὑψηλῆς Πύλης μεταρρυθμιστικῶν προσπαθειῶν, ποὺ ἔχουν σὰ σκοπὸ τὴ μεταβολὴ τῆς πολιτικῆς τῆς στῆν ἀντιμετώπιση τῶν ἐσωτερικῶν ζητημάτων τοῦ κράτους. Ὅμως οἱ μεταρρυθμιστικὲς αὐτὲς προσπάθειες ἔχουν ἀμφίβολα ἀποτελέσματα καὶ παραμένουν στὸ στάδιο τῆς ἀπόπειρας¹. Ἔτσι, ἡ ἄγνοια, ὁ δεσποτισμὸς καὶ ἡ αὐταρχικότητα, ποὺ χαρακτήριζε τὴ διακυβέρνηση τῶν περισσοτέρων σουλτάνων, ἡ ἔλλειψη τάξεως καὶ πειθαρχίας, ποὺ ἐπικρατοῦσε στὸ σῶμα τῶν γενιτσάρων, καθὼς καὶ ἡ ἀνάμειξή τους στὰ ἐσωτερικὰ πράγματα τοῦ κράτους καὶ στὰ δυναστικά ζητήματα τῆς διαδοχῆς, ὀδηγοῦν στὴν ἀποδιοργάνωση, τόσο τῶν αὐτονόμων, ὅσο καὶ τῶν διοικουμένων ἀπὸ τὸ κέντρο ἐπαρχιῶν καὶ γενικὰ ἀναστατώνουν τὸν κρατικὸ μηχανισμό². Ἀντίθετα πρὸς τὴ σύγχρονη ἀπολυταρχικὴ Εὐρώπη, ὅπου τελικὰ ἡ φεουδαρχικὴ ἀριστοκρατία ἔχει πιά ὑποταχθῆ στὴ μοναρχικὴ κεντρικὴ ἐξουσία, στὴν Ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία ἡ συγκεντρωτικὴ ἐξουσία, ἀκολουθώντας μιὰ ἀντίθετη τροχιά, ἀρχίζει νὰ φθείρεται καὶ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς φθορᾶς αὐτῆς ἐκδηλώνεται μέσα στὸ ἀπέραντο κράτος μὲ τάσεις ἀποσχίσεως τῶν ἐντοπιῶν ἀρχόντων ἢ τῶν ἐπαρχιακῶν διοικητῶν³.

Οἱ ἐπαρχίες στὴ Β. Ἀφρική ποὺ ἐν μέρει αὐτοδιοικοῦνται, ὅπως ἡ Ἀλγερία, ἡ Τυνησία, ἡ Τριπολίτιδα, εἶναι σχεδὸν ἀνεξάρτητες καὶ κατ' ὄνομα μόνον συνδέονται μὲ τὴν αὐτοκρατορία, ἐνῶ ἡ Αἴγυπτος, παλαιό-

1. Ἀπὸ τοὺς ἐπιφανέστερους σουλτάνους ἐκείνης τῆς περιόδου ὁ Σελίμ Γ' (1789 - 1807) πληρώνει μὲ τὴν ζωὴ του τὴν προσπάθεια ἀνορθώσεως καὶ δυτικοποιήσεως τῆς αὐτοκρατορίας, ὁ Μαχμούτ Β' (1808 - 1839) φέρνει σὲ πέρας τὰ σχέδια αὐτὰ μὲ τὰ πῶ ἀίματηρὰ μέτρα. Βλ. G. F i n l a y, *History of the Greek Revolution and the Reign of the King Otto*, London 1971, σ. 54 - 56. Πρβλ. *Encyclopedia Britannica* (ἐκδ. 1968), γιὰ τὸν Μαχμούτ Β' στὴ λ. Turkey.

2. *Encycl. Britt.*, ἐνθ' ἄν.

3. *De la Jonquière*, *Histoire de l'Empire Ottoman*, Paris 1914, τ. I, σ. 351.

τερα στην ίδια κατάσταση, δείχνει στην περίοδο του Mohamet Ali ύποταγή ἀμφίβολη⁴.

Στις εὐρωπαϊκὲς ἐπαρχίες τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους ἐκδηλώνονται ἐπίσης φυγόκεντρες ροπὲς καὶ ἰσχυροὶ ἄνδρες, ὅπως ὁ Πασβάνογλου τοῦ Βιδινίου⁵, οἱ Μπουσατλήδες (Bushatli) στὴ Σκόδρα⁶, ὁ Ἰσμαήλ πασᾶς τῶν Σερρών⁷, στρέφονται ἐνάντια στὴν κεντρικὴ ἐξουσία καὶ δημιουργοῦν ἡμιανεξάρτητα «δεσποτάτα»⁸. Ἀκριβῶς κατὰ τὴν περίοδο αὐτὴ παρουσιάζεται στὸ βαλκανικὸ χῶρο κι' ἓνα ἄλλο συναφὲς φαινόμενο. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς διοικητὲς βαλκανικῶν περιοχῶν, πασάδες, μπέηδες, ἀγιάνηδες (ayān)⁹, ἐξ αἰτίας τῆς ἐξασθενήσεως τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας καὶ στὴν προσπάθειά τους νὰ ἰσχυροποιηθοῦν, προσλαμβάνουν στὴν ὑπηρεσία τους Ἀλβανοὺς μισθοφόρους, ποὺ ἔτσι ἀρχίζουν νὰ διεισδύουν στὶς πεδινὲς περιοχὲς¹⁰. Οἱ Ἀλβανοί, πλουτίζοντας ἀπὸ τὶς ὑπηρεσίες ποὺ ἔχουν προσφέρει, ἐπιστρέφουν στὴν πατρίδα τους ἔχοντας βελτιώσει οἰκονομικὰ τὴ θέση τους¹¹, ἐνθ' ἄλλοι ἀπ' αὐτοὺς σκορπίζονται στὰ βουνά, συγκροτοῦν συμμορίες καὶ χτυποῦν χωρὶς διάκριση Τούρκους κυρίαρχους καὶ ντόπιους ὑπηκόους.

Ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς τοὺς Ἀλβανοὺς, ἀρχικὰ ληστὴς καὶ πολεμιστὴς ἀνεξάρτητος, στὴν ὑπηρεσία τοῦ σουλτάνου ἀργότερα, ἐπαναστάτης τελικὰ ἐνάντια στὴν ἐξουσία τῆς Πύλης καὶ μὲ βάσιμες προοπτικὲς γιὰ τὴ

4. Βλ. G. Finlay, ἔνθ' ἄν., σ. 56.—E n c y c l. B r i t t. ἔνθ' ἄν.

5. Βόσνιος Μουσουλμάνος, συγκρότησε δική του στρατιωτικὴ δύναμη, ἔκοψε νομίσματα καὶ ἔστειλε δικούς του ἀντιπροσώπους γιὰ νὰ διαπραγματευθοῦν μὲ τὴ γαλλικὴ κυβέρνηση.

6. Οἱ Μπουσατλήδες, οἰκογένεια ἀπὸ τὰ βόρεια τῆς Ἀλβανίας, ἐμφανίζονται σὰν δεσπότες ἡμιανεξάρτητοι καὶ ἔρχονται μάλιστα σὲ ἀντίθεση μὲ τὸν Ἀλή. Βλ. E n c y c l o p é d i e d e l' I s l a m, τ. I (ἔκδ. 1958), λ. arnawutluk.

7. Ἔνας ἀπὸ τοὺς σπουδαιότερους ἀγιάνηδες. E n c y c l o p é d i e d e l' I s l a m, ἔνθ' ἄν., λ. ayān.

8. Βλ. Δ. Σκιώτη, Ἀπὸ ληστὴς πασᾶς, «Θησαυρίσματα», τόμ. 6 (1969), σ. 258.

9. Μὲ τὸ ὄνομα ayān ὀνομάζονται κατ' ἀρχὰς οἱ σημαίνοντες κάτοικοι μιᾶς περιοχῆς. Ἀπὸ τὸν 18ο αἰῶνα καὶ μετὰ χρησιμοποιεῖται ὁ ὅρος γιὰ τὰ πρόσωπα ἐκεῖνα, ποὺ παρασκευιακὰ ἐξασκοῦν πολιτικὴ ἐπιρροή καὶ ἀποκτοῦν ἐπίσημο ἀξίωμα. Αὐτοὶ περιφρονοῦν τὴν Πύλη καὶ διοικοῦν τὶς περιοχὲς τους μὲ ἀνεξαρτησία. Ὁ Μαχμούτ Β' ἀφιέρωσε μὲ ἐπιτυχία τὴν πρώτη περίοδο τῆς βασιλείας του γιὰ νὰ ὑποτάξῃ τοὺς ἀγιάνηδες. Βλ. E n c y c l o p é d i e d e l' I s l a m, ἔνθ' ἄν., λ. ayān.

10. G. Finlay, ἔνθ' ἄν. σ. 39, 40.—E n c y c l o p é d i e d e l' I s l a m, ἔνθ' ἄν., λ. arnawutluk.

11. G. Finlay, ἔνθ' ἄν., σ. 40.

δημιουργία ἑνὸς ἀνεξάρτητου κράτους στὴν Ἀλβανία¹², ὁ Ἀλῆς Τεπελενλῆς ἀποτέλεσε τὸ χαρακτηριστικότερο παράδειγμα ποὺ δημιούργησαν ἡ ἀναρχία, ἡ ἀταξία καὶ οἱ φυγόκεντρες ροπές στὴν Ὄθωμανικὴ αὐτοκρατορία¹³.

Ὁ Ἀλῆς γεννήθηκε στὸ Τεπελένι τὸ 1750¹⁴. Σὲ μικρὴ ἡλικία ἀναλαμβάνει τὴν ἀρχηγία μιᾶς ὁμάδας ληστῶν ποὺ χτυποῦσε ἀδιάκριτα κλέφτες καὶ πασάδες. Ἀργότερα ὑπηρετεῖ στὸ στρατὸ τοῦ σουλτάνου, γίνεται μπέης στὴ γενέτειρά του καὶ τὸ 1787 πασᾶς στὰ Τρίκαλα. Μετὰ ἓνα χρόνο γίνεται διοικητὴς στὰ Γιάννινα, παραμένει ἐκεῖ καὶ ἀρχίζει τὴ δράση του, ποὺ θὰ διαρκέση μέχρι τὸ θάνατό του, τὸ 1822, καὶ θὰ τὸν φέρῃ στὴν πρώτη σειρὰ τῆς πολιτικῆς ἐπικαιρότητας τῆς ἐποχῆς ἐκείνης¹⁵. Κατορθώνει νὰ γίνῃ κύριος μιᾶς περιοχῆς, ποὺ περιλαμβάνει τὴν ἐποχὴ τῆς ἀκμῆς του τὴ σημερινὴ ἠπειρωτικὴ Ἑλλάδα καὶ Ἀλβανία, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν Ἀττικὴ καὶ τὰ νησιά, πετυχαίνει νὰ ἀποκτήσῃ πλοῦτη, νὰ ζῆσῃ μιὰ ζωὴ σχεδὸν βασιλικὴ στὴν αὐλὴ του, περιτριγυρισμένος ἀπὸ «Εὐρωπαίους ἀξιωματοῦχους, Ἕλληνες γιατροὺς, ποιητὲς, δερβίσηδες, ἀστρολόγους καὶ ἀρχηγοὺς ληστρικῶν ὁμάδων»¹⁶, νὰ δέχεται ξένους πρεσβευτὲς, νὰ ἔχῃ ἀλληλογραφία μὲ τοὺς μεγάλους πολιτικοὺς τῆς Εὐρώπης, ἀκόμη καὶ μὲ βασιλεῖς, νὰ ἐνεργῇ σὰν ἀνεξάρτητος ὑποτελής καὶ νὰ ἀντιμετωπίζεται σὰν ἡγεμόνας ἀπὸ τὶς κυβερνήσεις εὐρωπαϊκῶν κρατῶν, ὅπως τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἀγγλίας¹⁷.

Γιὰ νὰ μπορέσῃ ὁ Ἀλῆς νὰ διατηρήσῃ τὴν ἀρχὴ ποὺ ἀπέκτησε, νὰ τὴν ἐπεκτείνῃ, νὰ δημιουργήσῃ κράτος ἐν κράτει μέσα στὴν Ὄθωμανικὴ αὐτο-

12. Αὐτόθι, σ. 53.

13. Στὴν προσπάθειά του νὰ συγκεντρώσῃ τὴν ἐξουσία στὰ χέρια του καὶ νὰ καταπολεμήσῃ τὶς τάσεις ἀποσχίσεως ὁ σουλτάνος Μαχμουτ Β΄ ἤρθε σὲ σύγκρουση μὲ τὸν Ἀλῆ. Ὁ ἐπαναστάτης ἠττήθηκε, ἀλλὰ ἡ ἐξέγερσή του συγκλόνησε μέχρι τὰ θεμέλια τὴν αὐτοκρατορία καὶ ἐπιτάχυνε τὴν ἔκρηξη τῆς ἐπαναστάσεως, ποὺ κατέληξε στὴν δημιουργία τοῦ ἀνεξάρτητου ἑλληνικοῦ κράτους. Βλ. De la Jonquière, ἔνθ' ἄν., τ. I, σ. 351. Πρβλ. Δ. Σκιώτη, ἔνθ' ἄν., σ. 264.

14. Γιὰ τὴ χρονολογία γεννήσεως τοῦ Ἀλῆ ἔχει δημιουργηθῆ πρόβλημα. Πολλοὶ ὑποστηρίζουν τὸ 1740 ἢ 1744. Ἡ πιὸ πιθανὴ ὁμως χρονολογία εἶναι τὸ 1750. Βλ. Δ. Σκιώτη, ἔνθ' ἄν., σ. 270.

15. Γιὰ τὶς προσωπικὲς του ιδιότητες χαρακτηρίζεται σὰν γενναῖος, θαρραλέος, πανέξυπνος, ἀλλὰ καὶ δόλιος καὶ ἰδιοτελής, χαρακτηριστικὸς τύπος Ἀλβανοῦ, ποὺ παρ' ὅλη τὴν ἐνεργητικότητά καὶ τὴν δραστηριότητά του παρέμεινε βάρβαρος. Βλ. G. Finlay, ἔνθ' ἄν., σ. 57.

16. Encyclopédie de l'Islam, ἔνθ' ἄν., λ. Ali Pasha Tepedelenli.

17. G. Finlay, ἔνθ' ἄν., σ. 56.— Δ. Σκιώτη, ἔνθ' ἄν., σ. 259 - 261,

κρατορία και τελικά νά στραφῆ ἐνάντια στοῦ σουλτάνου, χρειάστηκε νά συγκεντρώσῃ ὅλες τίς ἐξουσίες στό χέριο του και νά οἰκοδομήσῃ στήν ἐπικράτεια πού κυριαρχοῦσε ἕνα καθεστῶς ἀπολυταρχικό, ὅπου ὅλα ξεκινούσαν και ὅλα κατέληγαν σ' αὐτόν¹⁸. Ὁ ἴδιος αἰσθάνεται πάντα ὅτι ἡ θέση του εἶναι ἀνασφαλῆς, γιατί γνωρίζει τίς ἐσωτερικές ὀργανωτικές ἀδυναμίες τοῦ «κράτους» του, τῆς δολιότητά τῆς Πύλης, τὸ μίσος τῶν Τούρκων ἐπειδὴ εἶναι Ἕλβανός, τὴν προσωπική ἔχθρα τοῦ σουλτάνου Μαχμούτ και τὴν ἐπιβουλή και τίς φιλοδοξίες τῶν ξένων Δυνάμεων, πού κατὰ καιροὺς εἶναι γείτονές του σὰν κάτοχοι τῶν νησιῶν τοῦ Ἴονίου¹⁹. Ἔτσι, ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή πού ἀναλαμβάνει τὴν ἀρχὴ στό Γιάννινα, τὸ 1788, συνεχίζοντας βέβαια και τὴν τακτικὴ τῶν προκατόχων του, περιορίζει τὴν δύναμη τῶν ἀρματολῶν, προσπαθεῖ νά ἐξασθενήσῃ τὴν ἰσχὺ τῶν Τούρκων, πού ἔχουν περιουσία στό ἐδάφη του, μὲ ἀπώτερο σκοπὸ νά ἐλαττώσῃ τὴν ἐπιρροὴ τοῦ σουλτάνου, μοιράζει στοὺς Ἕλβανούς τὰ πιὸ σημαντικὰ και τὰ πιὸ καίρια ἀξιώματα και θέσεις και βελτιώνει τὴν κατάσταση πολλῶν Ἑλλήνων, δίνοντάς τους ἀξιόλογες θέσεις στὸν κρατικὸ μηχανισμό²⁰. Ζώντας ὅμως διαρκῶς μέσα σ' ἕνα κλίμα ἀνασφάλειας δὲν ἔχει ἐμπιστοσύνη σὲ κανένα, οὔτε και σ' αὐτοὺς τοὺς συγγενεῖς του²¹. Πολεμᾷ ὁποιοδήποτε διαθέτει πλοῦτο, κῦρος, ἰσχὺ, δημεύοντας τὴν περιουσία του, φυλακίζοντας τὸν ἴδιο και τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας του ἢ ἀκόμη φθάνοντας ἀνενδοίαστα και στὴ δολοφονία του. Ἀντίθετα παρουσιάζει προστατευτικὲς τάσεις και δείχνεται συχνὰ εὐνοϊκὸς πρὸς τὰ κατώτερα στρώματα τῶν

18. Θεμελιῶδες γνώρισμα τῆς δράσεώς του ἀποτελοῦσε ἡ προσπάθεια νά δώσῃ ἐσωτερικὴ ὁμοιογένεια στις ἐπαρχίες τῆς ἐπικρατείας του, οἱ ὁποῖες ποτὲ προηγουμένως δὲν εἶχαν ἀπαρτίσει ἑνιαῖο σύνολο κάτω ἀπὸ τὴν ἐξουσία ἐνός ἡγεμόνα. Βλ. G. de V a u d o n c o u r t, *Memoirs on the Ionian Islands including the life and character of Ali Pasha*, tr. by W. W a l t o n, London, 1816, σ. 267.

19. W. M. L e a k e. *Travels in Northern Greece*, London, 1835, τ. IV, σ. 221 - 222.

20. G. F i n l a y, ἐνθ' ἄν., σ. 41.— R. A. D a v e n p o r t, *The life of Ali Pasha*, London, 1878, σ. 78 - 79. Ἡ στάση του ἢ μᾶλλον ἡ καταπίεση ἦταν σχεδὸν ἡ ἴδια γιὰ ὅλους τοὺς ὑπηκόους και μικρὴ μόνο διάκριση ἔκανε ἀνάλογα μὲ τὴ φυλὴ ἢ τὴ θρησκεία τους. H. H o l l a n d, *Travels in the Ionian Isles, Albania, Thessaly, Macedonia during the years 1812 and 1813*, London, 1815, σ. 194 - 195.

21. Ὁ μόνος ἀπὸ τοὺς συγγενεῖς του, πού φαίνεται ὅτι ἐμπιστεύεται, εἶναι ὁ νόθος ὁμοπάτριος ἀδελφός του, Γιουσούφ μπέης, τὸν ὁποῖο κρατεῖ μακριὰ ἀπὸ κάθε δημόσια ἢ πολιτικὴ ἐκδήλωση και τὸν χρησιμοποιεῖ μόνον μερικὲς φορὲς σὰν ἀρχηγὸ τῶν στρατευμάτων του. Βλ. G. de V a u d o n c o u r t, ἐνθ' ἄν., σ. 260 - 261.

ὕπηκῶν του, πρὸς τοὺς φτωχοὺς καὶ τοὺς ἀδύνατους, ἀκριβῶς ἐπειδὴ δὲν ὑπάρχει ἐνδεχόμενον νὰ κινδυνεύσῃ ἀπ' αὐτοὺς²².

Ἔτσι λοιπὸν κάτω ἀπ' αὐτὲς τὶς προσωπικὲς ροπὲς καὶ τὴν τακτικὴ τῆς πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς του ἐνεργείας συντελεῖται ἡ διαμόρφωση ἑνὸς διοικητικοῦ συστήματος καὶ ἑνὸς κρατικοῦ μηχανισμοῦ ποὺ διαπνέονται ἀπὸ τάσεις ἀντιφατικῆς: ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά καταπίεση, σκληρότητα, τυραννία, κ' ἀπ' τὴν ἄλλη ἀνεκτικότητα καὶ ἠπιότητα²³. Ἐπειδὴ ὁμως στὴν ἐπικράτεια τοῦ Ἀλῆ ἡ κοινωνικὴ καὶ οἰκονομικὴ δομὴ παραμένει βασικὰ ἀμετάβλητη σὲ σχέση μὲ τὸ παρελθὸν ἢ σὲ σύγκριση μὲ τὶς ἄλλες ἐπαρχίες τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, γιὰ τοῦτο οἱ τάσεις αὐτὲς ἀποτελοῦν τὰ πιὸ χαρακτηριστικὰ καὶ ἀπτά φαινόμενα τοῦ καθεστώτος τοῦ Ἀπ' αὐτὰ συνοδεύεται καὶ μ' αὐτὰ συντηρεῖται τὸ καθεστῶς, ἐπηρεάζεται τὸ διοικητικὸ σύστημα, διαποτίζεται ὁ κρατικὸς μηχανισμὸς καὶ αὐτὰ προσδιορίζουν τὴ γένεση ἢ τὴν ἐφαρμογὴ ὀρισμένων κρατικῶν ἢ καὶ παρακρατικῶν λειτουργιῶν τοῦ καθεστώτος. Ἡ ἐξέτασή τους, ἔστω καὶ συνοπτικά, εἶναι χρήσιμη, γιὰτὶ ὅπως εἶναι αὐτονόητο ἔχουν στενὴ σχέση μὲ τὸ σύστημα διοικήσεως καὶ κυρίως μὲ τὴ διάρθρωση τῶν αὐλικῶν ἀξιομάτων, γιὰ τὰ ὁποῖα θὰ γίνῃ λόγος παρακάτω.

Τὸ σύστημα ἀστυνομεύσεως καὶ ἐπιτηρήσεως, ποὺ ἐγκατέστησε στὴν ἐπικράτεια τοῦ Ὀ Ἀλῆς ἦταν ἄγνωστο στὰ ὑπόλοιπα τμήματα τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους. Βέβαια εἶχε σὰν ἀποστολὴ νὰ διατηρῇ τὴν δημόσια ἀσφάλεια²⁴, ἀλλὰ εἶχε καὶ τὸ δικαίωμα νὰ εἰσδύῃ στὸ ἰδιωτικὸ ἄσυλο, νὰ παρακολουθῇ τὶς κινήσεις, τὶς συζητήσεις, τὰ σχέδια διαφόρων προσωπικοτήτων, νὰ ἐλέγχει τοὺς δεσμοὺς τῶν Ἑλλήνων μὲ τὴν Κωνσταντινούπολη

22. G. de Vaudo n c o u r t, ἐνθ' ἄν., σ. 267 - 268. Παραδείγματα ἐνδεικτικὰ γιὰ τὸν τρόπο, ποὺ ἀπένειμε δικαιοσύνη βλ. G. de Vaudo n c o u r t, σ. 268 - 278, H. H o l l a n d ἐνθ' ἄν., σ. 186 - 187, ὅπου κρίσεις γιὰ τὴν ἀντίληψη περὶ δικαίου τοῦ Ἀλῆ. Γενικά γιὰ τὴν δικαιοσύνη τοῦ Ἀλῆ βλ. Δ. Ζώτου, Ἡ Δικαιοσύνη στὸ κράτος τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, Ἀθήναι, 1938.

23. Ἡ ἀνεξιθρησκεία πρὸς τοὺς Ἕλληνας ὑπῆρξε μεγαλύτερη ἀπὸ ὅ,τι σὲ ὁποιοδήποτε ἄλλο μέρος τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Βλ. H. H o l l a n d, ἐνθ' ἄν., σ. 191.—G. de Vaudo n c o u r t, ἐνθ' ἄν. σ. 266.—T. S. H u g h e s, Travels in Sicily, Greece and Albania, London 1820, τ. II, σ. 215.—G. R e m é r a n d, Ali de Tébélen, Pasha de Jannina (1744 - 1822), Paris 1828, σ. 227.

24. Οἱ λιηστές, ποὺ λυμαινόταν τὴν Θεσσαλία καὶ τὴν Ἀλβανία, ἐκηδεύοντο, δρόμοι καὶ διώρυγες κατασκευάσθηκαν ἢ ἐπισκευάσθηκαν, οἱ ταξιδιώτες καὶ οἱ ἔμποροι διέσχισαν τὴ χώρα μὲ ἀσφάλεια καὶ ἄνεση, ἐνῶ τιμωροῦνταν ἀμερόληπτα ὅσοι διασάλευαν τὴν δημόσια ἡσυχία ἀνεξάρτητα ἀπὸ κοινωνικὴ τάξη ἢ θρησκεία. Βλ. H. H o l l a n d, ἐνθ' ἄν., σ. 194 - 195.—T. S. H u g h e s, ἐνθ' ἄν., σ. 60, 215.—R. A. D a v e n p o r t, ἐνθ' ἄν., σ. 287. Ὅπως ὅποτε ὁ Ἀλῆς θαυματοῦχος ἀπὸ τοὺς ξένους γιὰ τὴν παραδειγματικὴν δημόσια ἀσφάλεια. Βλ. G. F i n l a y ἐνθ' ἄν., σ. 59.

ἢ μὲ ἄλλες πόλεις καὶ γενικὰ νὰ πληροφορηθῆ τὸν πασᾶ γιὰ ὅτιδήποτε τὸν ἐνδιέφερε ἄμεσα ἢ ἔμμεσα²⁵. Δὲν ὑπῆρχε τὸ ἀπόρητο τῆς ἀλληλογραφίας. Ὁ Ἀλῆς ἦταν ἐνήμερος γιὰ τὸ περιεχόμενο ὄχι μόνον τῶν ἐπιστολῶν ποὺ στέλλονταν πρὸς τὸ ἐξωτερικό, ἀλλὰ χωρὶς νὰ σεβαστῆ τοὺς ξένους ταχυδρόμους ἢ ἐκείνους τοῦ σουλτάνου²⁶, παραβιάζοντας τὴν ἀλληλογραφία ἔπαιρνε πληροφορίες γιὰ τὰ συμβαίνοντα ἔξω ἀπὸ τὸ κράτος τοῦ²⁷. Χωρὶς ἄδεια δὲν ἐπιτρεπόταν σὲ κανένα νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴ χώρα, ἔστω καὶ γιὰ σύντομο χρονικὸ διάστημα. Τὰ σύνορα φυλάγονταν μὲ μεγάλη προσοχή. Οἱ χωρὶς ἄδεια φυγάδες, ἂν δὲν ἐπέστρεφαν, ἔβλεπαν τὴν περιουσία τους νὰ δημεύεται καὶ τοὺς συγγενεῖς τους νὰ ρίχνονται στὶς φυλακές²⁸. Γιὰ νὰ τρομοκρατήσῃ, νὰ φυλακίσῃ ἢ νὰ θανατώσῃ τοὺς πιὸ ἐπικίνδυνους ἀπὸ τοὺς ὑπηκόους τοῦ Ὁ Ἀλῆς χρησιμοποιοῦσε ἀνθρώπους χωρὶς κανένα ἠθικὸ δισταγμό, φύσεις ἐγκληματικὲς καὶ κακοποιὰ στοιχεῖα, ἔτσι ποὺ ἡ χώρα, ὅπως λέγει ὁ Πουκεβίλ, «νὰ ἐπιτηρῆται ἀπὸ μιὰ δράκα συκοφαντῶν καὶ δολοφόνων»²⁹. Ἐννοεῖται ὅτι αὐτὸ ἀποτελοῦσε συνέπεια τῆς ὑποστάσεως ἐνὸς κρατικοῦ μηχανισμοῦ, ποὺ δὲν λειτουργοῦσε μέσα σὲ νομιμόφρονα πλαίσια, ἀλλὰ ἦταν τὸ δημιούργημα ἐνὸς ἀνθρώπου, ποὺ φοβόταν κάθε στιγμή μήπως ἀνατραπῆ, ὄχι τόσο ἀπὸ κάποια δυναμικὴ ἐνέργεια τῶν ὑπηκόων του, ὅσο ἀπὸ τὸν κύριό του, στὰ μάτια τοῦ ὁποῖο ἦταν στασιαστὴς καὶ ἀντάρτης, ποὺ ὅσο περνοῦσε ὁ καιρὸς γινόταν ὄλο καὶ περισσότερο ἐπικίνδυνος.

Στὸ κράτος τοῦ Ἀλῆ, ὅπως ἄλλωστε εἶναι αὐτονόητο σ' ἓνα τέτοιον εἶδος ἀπολυταρχικὸ καθεστῶς, ὅλες οἱ δημόσιες ἀρχές εἶναι συγκεντρωμένες στὴν αὐλή του, ἀπ' ὅπου αὐτὸς ἀσκεῖ τὴν ἐξουσία μὲ τὴ βοήθεια,

25. G. de Vaudoncourt, ἔνθ' ἂν., σ. 275 - 276.

26. Λέγεται ὅτι τὸ 1807 τρεῖς ταχυδρόμοι (ἀπὸ τοὺς ὁποίους οἱ δύο ἦσαν Γάλλοι) δολοφονήθηκαν, ἐπειδὴ ἀνακάλυψε ὅτι μετέφεραν κρυπτογραφημένες ἐπιστολές. Βλ. G. de Vaudoncourt, ἔνθ' ἂν., σ. 275 - 276.

27. Ἐκτὸς τῶν εἰδήσεων ἀπὸ τὴν παραβιαζόμενη ἀλληλογραφία, οἱ κατάσκοποι τοῦ στᾶ διάφορα μέρη τὸν πληροφοροῦσαν ποιῆς πολιτικὲς ἐξελίξεις θὰ μπορούν νὰ συμβοῦν στὴν Εὐρώπη, ἔτσι ὥστε νὰ ρυθμίξῃ ἀνάλογα τὶς σχέσεις του μὲ τὰ ξένα κράτη, ἐνῶ οἱ ἀποφάσεις τοῦ τουρκικοῦ διβανίου τοῦ γίνονταν σχεδὸν ἀμέσως γνωστὲς κι' ἔτσι τὰ Γιάννενα ἦταν ἡ πηγή, ἀπὸ τὴν ὁποία μπορούσε νὰ μάθῃ κανεὶς, τί συμβαίνει στὴν Κεντρικὴ Εὐρώπη καὶ ἀντίστροφα. R. A. Davenport, ἔνθ' ἂν., σ. 287.

28. R. A. Davenport, αὐτόθι.

29. Rouqueville, Histoire de la Régénération de la Grèce, Paris 1824, τ. I, σ. 241. Μισθοφόροι ἀναμειγνύομενοι στὶς σκευωρίες τῆς αὐλῆς, κατάσκοποι, κόλακες τῆς ἐξουσίας, πληρωμένοι δολοφόνοι πάντοτε ἔτοιμοι νὰ κτυπήσουν «διευθύουν» τὰ βήματά τους εἰς τὸ σεράμ», γράφει ἀκόμη ὁ Rouqueville, ἔνθ' ἂν., σ. 269 - 270,

τυπικὴ καὶ ὄχι οὐσιαστικὴ, τοῦ διβανίου, ποῦ κάτω ἀπὸ ὁμαλὲς συνθήκες συνυπάρχει μὲ τὸν διοικητὴ σὲ κάθε ἐπαρχία τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας³⁰ κατ' ἀντιστοιχία πρὸς τὸ *dīwān-i hūmāyūn* ἢ αὐτοκρατορικὸ διβάνι, κεντρικὸ ὄργανο διακυβερνήσεως στὴν πρωτεύουσα τοῦ κράτους³¹.

Τὸ διβάνι, ποῦ γενικὰ ἦταν σῶμα συμβουλευτικὸ, εἶχε σὰν μέλη τοὺς κυριώτερους ἀξιωματούχους τῆς αὐλῆς. Ἐδῶ πρέπει νὰ σημειώσουμε ὅτι καὶ στίς σχέσεις μεταξὺ αὐτῶν καὶ τοῦ Ἀλῆ ἐπικρατοῦσε τὸ ἴδιο κλίμα δεσποτισμοῦ ἀπ' τὸ ὁποῖο διαπνεόταν ὅλο τὸ κράτος του. Ὁ συμβουλευτικὸς τοὺς ρόλος μειωνόταν ἀκόμη περισσότερο ἀπὸ τὴν αὐταρχικὴ προσωπικότητα τοῦ πασᾶ. Οἱ ἀξιωματοῦχοι τοῦ διβανίου καὶ γενικότερα ὄσοι ἀνήκαν στὸν αὐλικὸ του περιβάλλον καὶ εἶχαν κάποιο δημόσιο ἀξίωμα ἢ θέση ὄφειλαν νὰ διεκπεραιώνουν ἀπλῶς τῆς ἐντολές του, δὲν εἶχαν προσωπικὴ γνώμη, δὲν τολμοῦσαν νὰ ἐκφράσουν σκέψη ἀντίθετη ἀπὸ ἐκείνη τοῦ δεσπότη τους καὶ πολὺ περισσότερο νὰ ἐνεργήσουν χωρὶς τὴν ἄδειά του³². Γιὰ ὁποιοδήποτε πρόβλημα ποῦ παρουσιαζόταν δέχονταν τίς ἀποφάσεις του καὶ προσπαθοῦσαν μάλιστα νὰ υπερθεματίσουν μὲ υπερβολικότερα μέτρα, ἔτσι ποῦ πολλὲς φορὲς νὰ παρουσιάζωνται τελικὰ σὰν ἄδικες παρὰ τίς ἀγαθὲς ἀρχικὰ προθέσεις τοῦ Ἀλῆ³³. Χαρακτηριστικὸ εἶναι ἀκόμη ὅτι αὐτὸς δὲν εἶχε ποτὲ ἐμπιστοσύνη στοὺς συμβούλους του καὶ στὰ μάτια του ὁ κάθε ἕνας ἀπὸ αὐτοὺς ἦταν πάντοτε ἐπικίνδυνος γιὰ τὴν ἐξουσία ἐξ αἰτίας τῶν γνώσεών του³⁴. Ὁ ἴδιος ἔδειχνε καταπληκτικὲς ἰκανότητες στὴ ρύθμιση τῶν κρατικῶν ὑποθέσεων, γνώριζε καὶ τίς παραμικρότερες λεπτομέρειες τῶν προβλημάτων τους, εὑρίσκει χρόνο νὰ ἀντι-

30. Βλ. Ἰ.ω. ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ, Ἡ διοικητικὴ ὀργάνωσις τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν (1393-1821), Ἀθήναι 1971, σ. 18. Πρβλ. *Encyclopédie de l'Islam*, τόμ. 2 (1965), λ. *dīwān* (periode du Califat - Iran - Inde).

31. Βλ. σχετικὴ βιβλιογραφία στὸν ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ, ἔνθ' ἀν., σ. 18-31. *Encyclopédie de l'Islam*, ἔνθ' ἀν., *dīwān - i hūmāyūn*.

32. Βλ. G. de VAUDONCOURT, ἔνθ' ἀν., σ. 273.— POUQUEVILLE, *Histoire*, ἔνθ' ἀν., σ. 246.— Σ. Π. ἈΡΑΒΑΝΤΙΝΟΥ, Ἱστορία Ἀλῆ Πασᾶ τοῦ Τεπελενλῆ συγγραφεῖσα ἐπὶ τῆ βάσει ἀνεκδότου ἔργου τοῦ Παν. Ἀραβαντινοῦ, Ἀθήναι 1895, σ. 459 - 460.— T. S. HUGHES, ἔνθ' ἀν. τ. II, σ. 87 - 88.— G. REMÉRAND, ἔνθ' ἀν., σ. 225.

33. Βλ. POUQUEVILLE, αὐτόθι.

34. T. S. HUGHES, αὐτόθι. Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ παρατήρησις τοῦ γιατροῦ τοῦ Μεταξᾶ, γιὰ τὸν κίνδυνον ποῦ διέτρεχαν οἱ σύμβουλοί του, ὅτι δηλαδὴ ἕνα σχοινὶ εἶναι δεμένο γύρω ἀπὸ τὸ λαιμὸ κάθε προσωπικότητας τοῦ κράτους ποῦ ἡ ἄκρη του καταλήγει στὰ χέρια τοῦ Ἀλῆ. Βλ. HOLLAND, ἔνθ' ἀν., σ. 187.

μετωπίζη καὶ τὰ πιὸ ἀσήμαντα ἀπ' αὐτὰ³⁵, ἀπαιτοῦσε ὅμως τὴν ἴδια δραστηριότητα ἀπ' τοὺς ἀξιωματούχους του καὶ δὲν συγχωροῦσε οὔτε δεχόταν δικαιολογίες ὅταν κάτι δὲν συμφωνοῦσε μὲ τὶς διαταγές του³⁶.

Κατὰ τὶς ὑπάρχουσες μαρτυρίες τῶν πηγῶν, καὶ κυρίως τῶν περιηγητῶν, δὲν γίνεται ἀπόλυτα σαφές ποιὰ ἦταν ἡ σύνθεση τοῦ διβανίου τοῦ Ἀλῆ καὶ ποιὰ τὰ ἀξιώματα ποὺ ἀσκοῦσαν τὰ μέλη του. Ὅπωςδήποτε συμμετεῖχαν σ' αὐτὸ ὁ κεχαγιάς (kāhya)³⁷, ἕνας ἀπ' τοὺς πιὸ σημαντικοὺς ἀξιωματούχους τοῦ κράτους, ποὺ ἀναπλήρωνε τὸν πασᾶ κατὰ τὴν ἀπουσία του καὶ ὁ ντιβάν ἐφέντης (dīvān effendi)³⁸, ὁ ἀρχιγραμματέας, ποὺ διεκπεραίωνε τὴν ἀλληλογραφία μὲ τὴν Πύλη³⁹. Οἱ δυτικὲς πηγές ἀναφέρουν ἀκόμη ὀνομαστικὰ τὸν Μεχμέτ ἐφέντη, τὸν ἀστρολόγο, καὶ τοῦ δίνουν τὸν τίτλο τοῦ πρωθυπουργοῦ. Δὲν γίνεται φανερὸ τί θὰ μπορούσε νὰ ἀντιπροσωπεύει αὐτὸ τὸ ἀξίωμα, πιθανῶς ἐκεῖνο τοῦ κεχαγιά, γιατί ὁ Μεχμέτ γιὰ μιὰ μεγάλη περίοδο μαρτυρεῖται ὅτι εἶχε τὴ γενικὴ ἐπίβλεψη γιὰ ὅλα τὰ ζητήματα, ὅταν ὁ Ἀλῆς ἔλειπε ἀπὸ τὰ Γιάννινα⁴⁰. Ἀναφέρεται ἐπίσης σὰν «ὑπουργός» τοῦ Ἀλῆ καὶ μέλος τοῦ διβανίου ὁ Χατζῆ Σεχρῆ ἐφέντης, ποὺ ἀναλάμβανε μυστικὲς ἀποστολές στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ θεωροῦνταν ὁ πιὸ φανατικὸς καὶ ἰσχυρογνώμονας σύμβουλός του, ὁ πρωταίτιος τῶν ἐγκληματικῶν ἔργων του⁴¹. Ἐκτὸς ἀπ' αὐτοὺς, στὸ διβάνι ἔπαιρναν ἐπίσης θέση προσωπικότητες χωρὶς ἰδιαίτερα ἀξιώματα στὴν κεντρικὴ

35. Βλ. G. de Vaudoncourt, ἐνθ' ἄν., σ. 274.— Σ. Π. Ἀραβαντινοῦ, ἐνθ' ἄν., σ. 459.

36. Βλ. G. de Vaudoncourt, αὐτόθι.

37. G. Remérand, ἐνθ' ἄν., σ. 96 σημ. 1.— Hughes, ἐνθ' ἄν., τ. II, σ. 67. Πρβλ. Gibb - Bowen, Islamic Society and the West, London-New York-Toronto 1963, τ. I, σ. 152.

38. Βλ. Ibrahim Manjour Effendi, Mémoires sur la Grèce et l'Albanie pendant le gouvernement d'Ali Pasha, Paris, 1827, σ. 57.

39. Στὴν Πύλη ἦταν ἐγκατεστημένος ἕνας καπουκεχαγιάς ἢ πληρεξούσιος τοῦ πασᾶ, ποὺ παρακολουθοῦσε τὶς ὑποθέσεις του καὶ φρόντιζε γιὰ τὰ συμφέροντά του. Βλ. Ἰω. Γιαννοπούλου, ἐνθ' ἄν., σ. 47, ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

40. Hughes, ἐνθ' ἄν., σ. 57, 67, 87. Ὁ Μεχμέτ ἐφέντης, ἄνδρας μὲ μεγάλη ἐπίρροη καὶ συνέπεια στὰ Γιάννενα, ἦταν ὑπερήφανος γιὰ τὶς ὑποτιθέμενες καὶ ἐπιπόλαιες γνώσεις του σχετικὰ μὲ τὸν Μέγα Ἀλέξανδρο, τὶς Ἰνδίες, τὶς τύχες τῶν ἀνθρώπων καὶ ἔδινε τὴν ἐντύπωση πολὺ φλόαρου ἀκόμη καὶ γιὰ τὰ τουρκικὰ μέτρα.— Holland, ἐνθ' ἄν., σ. 198.

41. Βλ. Hughes, ἐνθ' ἄν., σ. 67-68.— Ibrahim Manjour Effendi, ἐνθ' ἄν., σ. 300.— G. Remérand, ἐνθ' ἄν., σ. 96. Ὁ Holland μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ἦταν ἀρκετὰ μορφομένος λόγω τῶν συχνῶν συνεντεύξεων μὲ Εὐρωπαίους στὶς διάφορες ἀποστολές του στὴν Κων/πολη. Η. Holland, ἐνθ' ἄν.

διοίκηση, ποὺ ἦσαν ὅμως τῆς ἀπεριόριστης ἐμπιστοσύνης τοῦ πασᾶ⁶⁸ : ὁ Μέτσιο Μπόνο, ὁ πιὸ παλιὸς καὶ ἀγαπητὸς του φίλος, ὁ πιὸ διάσημος πολεμιστὴς⁴³, ὁ Δερβίς Χασσάν, ὁ Ἅγιο Μουχουρτάρης, ὁ Γιουσούφ ἀγάς⁴⁴, ὁ Βελῆ-Γκέκας, ὁ Ὁμέρ Βρυώνης⁴⁵, ὁ Θανάσης Βάγιας, ὁ πιὸ πετυχημένος στρατιωτικὸς του⁴⁶ καὶ ἄλλοι. Ὁ τελευταῖος ὑπῆρξε ὁ εὐνοούμενος τοῦ πασᾶ, ἦταν ὁ ἄνθρωπος ποὺ ἀσκοῦσε τὴ μεγαλύτερη ἐπιρροὴ ἐπάνω του, ἐλεύθερος νὰ τὸν πλησιάξῃ τις ὥρες τῆς ἀπομονώσεώς του, πρόθυμο ὄργανο ὅλων τῶν διαταγῶν του καὶ ὁ ἐμπνευστὴς τῶν ἀπεγνωσμένων πράξεων τοῦ Ἀλῆ, ποὺ χαρακτηρίζουν τὴν τελευταία περίοδο τῆς ζωῆς του⁴⁷.

Γραφικὴ ἀλλὰ καὶ χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ σκηνὴ ποὺ περιγράφει ὁ G. Remérand⁴⁸ γιὰ τὸν τρόπο ποὺ λειτουργοῦσε τὸ διβάνι, ὅπου ὁ Ἀλῆς, ξαπλωμένος καὶ καπνίζοντας, ἄκουγε διακόποντας εἰρωνικὰ καὶ συχνὰ χοντροκομμένα τις συμβουλές τοῦ κεχαγιᾶ, τοῦ ντιβάν ἐφέντη, τοῦ διερμηνέα του Σπύρου Κολοβοῦ, τοῦ Μέτσιο Μπόνο, τοῦ Χατζῆ Σερχῆ ἐφέντη καὶ ἄλλων.

Μέσα στὴν αὐλὴ καὶ κοντὰ στὸν Ἀλῆ καὶ τὸ διβάνι ὑπάρχουν κι ἄλλα πρόσωπα ποὺ ἐπανδρῶνουν τὴ γραμματεία του, δηλαδὴ γραμματικοὶ καὶ διερμηνεῖς, ποὺ διεκπεραιώνουν τὴν ἀλληλογραφία του. Ὅρισμένοι ἀπ' αὐτοὺς πολλὰς φορὲς ξεπερνοῦν τὸ ρόλο τοῦ ἀπλοῦ διεκπεραιωτῆ καὶ μπαίνουν μέσα στὸν κύκλο τῶν συμβούλων τοῦ πασᾶ καὶ συμμετέχουν στὸ διβάνι ὅπως εἶδαμε πιὸ πάνω νὰ συμβαίνει μὲ τὸν Σπύρο Κολοβό. Γιὰ τὴν ἀλληλογραφία μὲ τοὺς μπέηδες καὶ τοὺς ἀγάδες ὑπῆρχαν, σύμφωνα μὲ τὸν Hughes⁴⁹, τέσσερις γραμματικοί, ὅλοι Ἕλληνες⁵⁰, ἐπειδὴ ἡ ἑλλη-

42. T. S. Hughes, ἔνθ' ἄν., σ. 68.

43. Ibrahim Manjour Effendi, ἔνθ' ἄν., σ. 328, 338.

44. Διοικητὴς στὸ Τεπελένι, Μαυριτανὸς στὴν καταγωγή, θηριώδης στὴν ψυχὴ καὶ ἄγριος μὲ μεγάλη ὁμοῦ ἐπιρροὴ στὸν πασᾶ. Βλ. H. Holland, ἔνθ' ἄν., σ. 496 - 497.

45. Περιπετειώδης τύπος διακρίνεται καὶ στὸν ἀγώνα τῶν Τούρκων ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων. Βλ. H. Holland, ἔνθ' ἄν., σ. 197 - 198.— Ibrahim Manjour Effendi, ἔνθ' ἄν., σ. 55.

46. Βλ. Σ. Π. Ἀραβαντινοῦ, ἔνθ' ἄν., σ. 469 - 470. Τ.—S. Hughes, ἔνθ' ἄν.

47. Βλ. H. Holland ἔνθ' ἄν., σ. 196 - 197.—Hughes, ἔνθ' ἄν.—Σ. Π. Ἀραβαντινοῦ, ἔνθ' ἄν.—Ibrahim Manjour Effendi, ἔνθ' ἄν., σ. 74. Θὰ πρέπη νὰ ἀναφέρουμε ὅτι τόση ἦταν ἡ ἐμπιστοσύνη, ποὺ τοῦ ἔδειχνε ὁ Ἀλῆς, ὥστε κοιμῶταν μπροστὰ στὴν εἴσοδο τοῦ δωματίου τοῦ κυρίου του πάντα ὄπλισμένος καὶ στοὺς τρόπους τοῦ πασᾶ ἀπέναντί του διακρινόταν μιὰ οἰκειότητα, ἄγνωστη στὸ ὑπόλοιπο περιβάλλον του. H. Holland, αὐτόθι.

48. Βλ. Remérand, ἔνθ' ἄν., σ. 96.

49. Hughes, ἔνθ' ἄν., τ. II, σ. 68.

50. Γενικὰ οἱ ἀγράμματοι Τούρκοι μεγιστάνες καὶ οἱ διοικητὲς ἐπικοινωνοῦσαν μὲ τοὺς ὑπηκόους τοὺς διὰ μέσου τῶν γραμματικῶν τους. Βλ. Σ. Π. Ἀραβαντινοῦ, ἔνθ' ἄν., σ. 460, σημ. 2.

νική γλώσσα ἦταν αὐτὴ ποὺ ἐπικρατοῦσε στὸ κράτος⁵¹. Ὑπῆρχαν ἀκόμη δύο διερμηνεῖς, ποὺ ἦσαν ἐπίσης καὶ γραμματικοί, καθὼς καὶ μερικοὶ γιατροὶ ποὺ ὑπηρετοῦσαν καὶ σὰν διερμηνεῖς ἢ γραμματικοὶ ὅταν ἡ περίστασις τὸ ἀπαιτοῦσε⁵². Ἐδῶ πρέπει νὰ σημειώσουμε ὅτι σχετικὰ μὲ τὸν χαρακτήρα τῶν Ἑλλήνων ποὺ ὑπηρέτησαν σὰν γραμματικοὶ ἢ διερμηνεῖς ἔχουν διατυπωθῆ πολλὲς καὶ ποικίλες κατηγορίες⁴⁹. Πρέπει ὅμως νὰ τοινοισθῆ, ὅτι παρὰ τὰ ἐλαττώματά τους βοήθησαν ἀπὸ τὴ θέση ποὺ κατεῖχαν νὰ προκόψῃ ἡ ἐθνικὴ ὑπόθεσις τῶν Ἑλλήνων⁵⁴.

Γραμματικοὶ στὴν αὐλὴ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ χρημάτισαν ὁ Μάνθος Οἰκονόμου, ὁ Κώστας Γραμματικός, ὁ Κώστας Βουρμπιανίτης, ὁ Θανάσης Λιδωρίκης, ὁ Σπύρος Κολοβὸς καὶ μερικοὶ ἄλλοι⁵⁵. Ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς ὁ Μάνθος Οἰκονόμου καὶ ὁ Σπύρος Κολοβὸς φάνηκαν χρησιμότεροι στοὺς συμπολίτες τους. Ὁ πρῶτος, γραμματικὸς τοῦ Ἀλῆ ἀμέσως μόλις ἀνέλαβε αὐτὸς τὴ διοίκησις στὰ Γιάννινα, ὑπῆρξε τὸ δεξιὸν χεῖρ στὶς διαπραγματεύσεις τῆς Πάργας καὶ γενικὰ σύμβουλός του σ' ὅλες τὶς σπουδαῖες υποθέσεις ποὺ παρουσιάζονταν. Ὁ Οἰκονόμου μνηθῆκε στὴ Φιλικὴ Ἑταιρεία καὶ ἀναδείχθηκε ἕνας ἀπὸ τοὺς πρωτεργάτες τῆς στὴν Ἡπειρο⁵⁶. Ὁ δευτερος, ἄνδρας μὲ μεγάλη παιδεία, κάτοχος πολλῶν εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν, ἦταν ὁ ἐπίσημος διερμηνέας στὴν αὐλὴ καὶ ἔγινε ἕνας ἀπὸ τοὺς πιὸ ἐμπιστοὺς σύμβουλους τοῦ Ἀλῆ. Μνηθῆκε στὴ Φιλικὴ Ἑταιρεία ἀπὸ τὸν Μάνθο Οἰκονόμου⁵⁷. Ἀντίθετα ἀπ' αὐτοὺς τοὺς δύο ὁ Κώστας Βουρμπιανίτης εἶχε κακὸ καὶ εὐτελεῖ χαρακτήρα⁵⁸.

Ἐκτὸς ὅμως ἀπ' τοὺς Ἑλληνας ποὺ κατεῖχαν κάποιο ἐπίσημο ἀξίωμα ἢ εἶχαν κάποια θέση στὴν κρατικὴ ἱεραρχία καὶ στὴν αὐλὴ, σύχναζαν ἐκεῖ καὶ ἄλλοι χριστιανοί, πολιτικοί, στρατιωτικοί καὶ λόγιοι, πολλοὶ ἀπ' τοὺς

51. Ἐνθ' ἄν., σ. 460.

52. Hughes, ἔνθ' ἄν.

53. Ὁ Ibrahim Manjour Effendi ἀναφέρει ὅτι τὴ μεγαλύτερη δυσἀρέσκεια, τὶς περισσότερες δυσκολίες καὶ ἐνοχλήσεις τοῦ προκάλεσε νὸ «κωλασμένο γένος» τῶν Ἑλλήνων γραμματικῶν. Βλ. Ibrahim Manjour Effendi, ἔνθ' ἄν., σ. 265. Ὁ Hughes ἀναφέρει ὅτι ὁ Μάνθος (Οἰκονόμου) καὶ ὁ Κώστας (μᾶλλον ὁ Βουρμπιανίτης) ἦταν ἄνδρες πανοῦργοι, πρόθυμα ὄργανα ὅλων τῶν σχεδίων ἐκδικήσεως τοῦ πασᾶ. Βλ. T. S. Hughes, ἔνθ' ἄν. Περὶ Ἑλλήνων γραμματικῶν, βλ. «Νέος Ἑλληνομνήμων», τ. 5 (1908) σ. 78, τ. 13 (1916) σ. 298.

54. A. Borpe, L' Albanie et Napoléon, Paris 1914, σ. 59.—Σ. Π. Ἀραβαντινοῦ, ἔνθ' ἄν., σ. 461.

55. Σ. Π. Ἀραβαντινοῦ, ἔνθ' ἄν., σ. 460-461. A. Borpe, αὐτόθι.

56. Σ. Π. Ἀραβαντινοῦ, ἔνθ' ἄν., σ. 461. Γιὰ τὴν ἐκτίμησις ποὺ εἶχαν οἱ Γιαννιώτες στὸν Οἰκονόμου βλ. «Ν. Ἑλληνομν.» τόμ. 13 (1916), ἔνθ' ἄν.

57. Γιὰ τὸν Σπύρο Κολοβὸ βλ. Σ. Π. Ἀραβαντινοῦ, ἔνθ' ἄν. σ. 462-463.

58. Ἐνθ' ἄν., σ. 464.

οποίους διακρίθηκαν καὶ σ' ἐκείνη τὴν περίοδο ἀλλὰ καὶ ἀργότερα στὴν ἑλληνικὴ ἐπανάσταση. Ἔτσι ἀνάμεσα στοὺς πολιτικοὺς συμπεριλαμβανόμενοι ὁ Ἀλέξης Νοῦτσος⁵⁹, ραδιοῦργος προεστὸς στὸ Ζαγόρι καὶ πολὺ ἀγαπητὸς στὸν Ἀλῆ, ὁ Κωνσταντῖνος Μαρίνου ἢ Μαρίνογλου, ὁ Δημήτρης Δρόσος, ὁ Νικόλαος Μίχος, οἱ Στέφανος καὶ Εὐθύμιος Κων. Δούκα, ὁ Μᾶρκος Δαμιράλης κ.ἄ. Ἀπὸ τοὺς ἀξιωματικοὺς τοῦ στρατοῦ διακρίνονται ὁ Ὀδυσσεύς Ἀνδρουτσοῦ, ὁ Γεώργιος Καραϊσκάκης, ὁ Ἀθανάσιος Διάκος, ὁ Βέικος, οἱ Μποτσαραῖοι, ὁ Βαρνακιώτης, ὁ Πανουργιάς, ὁ Γρίβας, ὁ Τζαβέλας κ.ἄ.⁶⁰ Τέλος, ἀπ' τὴν αὐλὴ τοῦ Ἀλῆ πέρασαν σοφοὶ ἄνδρες ὅπως ὁ Ἀθανάσιος Ψαλίδας καὶ ἄλλοι, πράγμα πού συνδέεται μὲ τὸ γεγονός ὅτι ἐκεῖνος ὑποστήριξε τὴν ἑλληνικὴ παιδεία καὶ τὰ γράμματα καὶ ἐπέτρεψε τὴν ὑπαρξὴ καὶ τὴ λειτουργίαν ἑλληνικῶν σχολείων⁶¹.

Μιά ἄλλη κατηγορία ἀτόμων πού εἶχαν ἐπίσημη θέση στὴν αὐλὴ ἦσαν καὶ οἱ γιατροὶ τοῦ πασᾶ πού, ὅπως εἶπαμε προηγουμένως, χρησιμοποιοῦνταν ἐπίσης σὰν γραμματικοὶ καὶ διερμηνεῖς. Ὁ ἐπίσημος γιατρός τοῦ Ἀλῆ ἦταν στὴν ἀρχὴ ὁ γερο-λεβαντῖνος Τοζονί πού, ὅπως σημειώνει ὁ Riquetville, ἦταν «δολοφόνος καὶ πληρωμένος δηλητηριαστής»⁶². Τὸ 1810 ὁ Ἀλῆς τὸν ἀντικατέστησε μὲ τὸν ἀδελφὸ τοῦ Θανάση Βάγια, Λουκά, πού εἶχε σπουδάσει μὲ ἐξοδὰ τοῦ ἰατρικῆ στὴ Βιέννη⁶³. Ἐπίσης ἀναφέρονται σὰ γιατροὶ του ὁ Dr. Louis Franc⁶⁴, σοβαρὸς πρακτικὸς γιατρός, ὁ Μιλανέζος Βελάνι,⁶⁵ ὁ Κεφαλονίτης Μεταξῆς⁶⁶, ὁ Ζακυνθινὸς Ταγιαπιέρας⁶⁷, ὁ Τ. Σακελλάριος, πού εἶχε σπουδάσει κι αὐτὸς ἰατρικὴ στὴ Βιέννη⁶⁸,

59. Ibrahim Manjour Effendi, ἐνθ' ἄν., σ. 301.

60. Σ. Π. Ἀραβαντινοῦ, ἐνθ' ἄν., σ. 465-468, 470.

61. Ἐνθ' ἄν., σ. 473-474.—G. Remérand, ἐνθ' ἄν. σ. 228.

62. G. Remérand, ἐνθ' ἄν., σ. 100.—A. Borpe, ἐνθ' ἄν., σ. 57.—Σ. Π. Ἀραβαντινοῦ, ἐνθ' ἄν., σ. 472.

63. A. Borpe, ἐνθ' ἄν.—G. Remérand, ἐνθ' ἄν.—Ὁ Holland ἀναφέρει ὅτι ἡ μητέρα τῶν ἀδελφῶν Βάγια εἶχε θηλάσει ἕναν ἀπὸ τοὺς γιουὺς τοῦ Ἀλῆ καὶ σύμφωνα μὲ τὸ τουρκικὸ ἔθιμο θεωροῦνταν μέλη τῆς οἰκογενείας του. H. Holland, ἐνθ' ἄν., σ. 189, σημ. 1.

64. A. Borpe, ἐνθ' ἄν.—G. Remérand, ἐνθ' ἄν.

65. Γιατρός ἄλλοτε τοῦ Καϊμάκ πασᾶ στὴν Κων/πολη καὶ τώρα κυρίως τοῦ Βελῆ, πρωτοτόκου γιου τοῦ Ἀλῆ. G. Remérand, αὐτόθι.

66. Σ. Π. Ἀραβαντινοῦ, ἐνθ' ἄν., σ. 470-471.—H. Holland, ἐνθ' ἄν., σ. 164, 177.

67. Σ. Π. Ἀραβαντινοῦ, ἐνθ' ἄν., σ. 471-472.—Ibrahim Manjour Effendi, ἐνθ' ἄν., σ. 243.

68. Ὁ Σακελλάριος, ἐξοχος φιλόλογος, εἶχε μεγάλη συλλογὴ ἀρχαίων νομισμάτων.—T. S. Hughes, ἐνθ' ἄν., τ. II, σ. 57.—H. Holland, ἐνθ' ἄν., σ. 163-164.—Σ. Π. Ἀραβαντινοῦ, ἐνθ' ἄν., σ. 470.

ὅπως καὶ ὁ Κωλέττης καὶ ὁ Βηλαρᾶς⁶⁹. Στους παραπάνω πρέπει νὰ προστεθῆ καὶ ὁ Jérôme de la Lance, εὐγενῆς ἀπὸ τῆ Σαβοΐα, ποὺ ἀσκούσε τὴν ἰατρικὴ στὴν αὐλὴ καὶ στὰ Γιάννινα μέχρι τοῦ 1806⁷⁰.

Ὅπως εἶναι γνωστὸ οἱ ἐπαρχιακοὶ διοικητὲς τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας (διοικητὲς τῶν ἐγιαλειῶν καὶ τῶν σαντζακίων) κατὰ τὸ πρότυπο τῆς σουλτανικῆς αὐλῆς περιστοιχίζονταν ὄχι μόνον ἀπὸ συμβούλους ἀλλὰ καὶ ἀπὸ πλῆθος αὐλικῶν ἀκολουθῶν⁷¹. Κοντὰ σ' αὐτούς, στὴν καθημερινὴ ζωὴ καὶ κίνηση τῆς αὐλῆς, σύχναζαν διάφορα ἄλλα πρόσωπα, μόνιμοι ἢ περαστικοὶ ἐπισκέπτες καὶ φιλοξενούμενοι. Τὸ ἴδιο φαινόμενο ἀπαντᾷ καὶ στὸ κράτος τοῦ Ἀλῆ, μὲ τὴ διαφορὰ ὅμως ὅτι ἡ αὐλὴ του παρουσιάζει τὰ χαρακτηριστικὰ μιᾶς ξεχωριστῆς καὶ ἰδιότυπης μεγαλοπρέπειας, ποὺ ἦταν ἴσως τὸ ἀποτέλεσμα καὶ ἡ ἔκφραση τῶν ἡγεμονικῶν του τάσεων καὶ τῆς ροπῆς του γιὰ ἀνεξάρτησία. Γραφικὲς εἶναι πάντοτε οἱ περιγραφὲς τῆς αὐλῆς του, ποὺ ἔχομε ἀπ' τοὺς περιηγητὲς. Αὐτοὶ μᾶς τὴν παρουσιάζουν σὰν τόπο συγκεντρώσεως ἑνὸς ἑτερόκλητου πλῆθους προσώπων, ντόπιων καὶ ξένων, Τούρκων, Ἀλβανῶν, Μαυριτανῶν στρατιωτῶν, Ἑλλήνων καὶ Ἑβραίων γραμματικῶν καὶ ἐμπόρων, Τατάρων ταχυδρόμων, ἀκολουθῶν μὲ ποικίλες φορεσιῆς καὶ ἀπλῶν ὑπηκόων, ποὺ ζητοῦσαν ἀκρόαση, τσιγγάνων, σαλτιμπάγκων καὶ πολυαριθμῶν ἄλλων, ἀτόμων, ποὺ συζητοῦσαν ἑλληνικά, τουρκικά, ἰταλικά, ἀραβικά, βλάχικα καί, φυσικά, ἀλβανικά⁷². Ὑπάρχει ἡ μαρτυρία ὅτι μέσα στὸ ἀνάκτορο τοῦ Ἀλῆ παρασκευαζόταν καθημερινὰ φαγητὸ γιὰ χίλια πεντακόσια ἄτομα⁷³.

Ὅσοι ἀνήκαν στὴν αὐλικὴ ἀκολουθία τοῦ πασᾶ, ἀλλὰ δὲν ἀποτελοῦσαν τοὺς ἄμεσους συμβούλους του κατέχοντας συγχρόνως καὶ ἀνώτατα κρατικὰ ἀξιώματα, ἀπήρτιζαν τὴν δευτέρη ἐκείνη κατηγορία τῶν καθαρὰ αὐλικῶν προσώπων, ποὺ εἶχαν καθήκοντα σχετικὰ μὲ τὴν προσφορὰ ὑπηρεσιῶν σὲ ζητήματα ἐθιμοτυπίας καὶ τελετῶν, φρόντιζαν γιὰ τὴν ἄμεση προσωπικὴ του ἐξυπηρέτηση καὶ ρύθμιζαν τὴν λειτουργία τοῦ «οἴκου»

69. Ἐνθ' ἄν., σ. 471 - 472.

70. Κάποια ἀτυχία τὸν εἶχε ἀναγκάσει νὰ φύγῃ ἀπὸ τὴν πατρίδα του καὶ νὰ ἐγκατασταθῆ κοντὰ στὸ Βελή πασᾶ, πατέρα τοῦ Ἀλῆ. Βλ. Δ. Σ κ ι ὶ ὠ τ η, ἔνθ' ἄν., σ. 269.— G. R e m é r a n d, ἔνθ' ἄν., σ. 99.

71. G i b b - B o w e n, Islamic Society and the West, τόμ. I, London - New York - Toronto 1963, τ. I, σ. 152 - 153.

72. Βλ. H. H o l l a n d, ἔνθ' ἄν., σ. 123.—T. S. H u g h e s, ἔνθ' ἄν., τόμ. II, σ. 67. Τὴν ὀραϊότερη εἰκόνα τῆς αὐλῆς τοῦ Ἀλῆ μᾶς τὴν δίνει ὁ λόρδος Byron στὸ ποίημά του Childe Harold's Pilgrimage. Πρβλ. R. A. D a v e n p o r t, ἔνθ' ἄν., σ. 319, 320, 321.

73. Βλ. T. S. H u g h e s, ἔνθ' ἄν.

του ⁷⁴. Βέβαια οἱ περιηγητές, καί κυρίως ὁ Hughes, περιγράφοντας τὰ διάφορα αὐλικά ἀξιώματα, πού συνάντησαν κατά τήν ἐπίσκεψή τους στό κράτος τοῦ Ἀλῆ, δέν κάνουν διάκριση ἀνάμεσα στίς δύο αὐτές κατηγορίες ⁷⁵.

Ἄλλωστε ἡ διάκριση αὐτή εἶναι πάντοτε προβληματική, γιατί ἀνεκαθεν ὑπῆρξε πάγιο φαινόμενο στίς αὐλές τῶν ἀπολύτων ἡγεμόνων νά ἀναλαμβάνουν καί κρατικά ἀξιώματα πρόσωπα πού ἀνήκαν στό ἄμεσο περιβάλλον τοῦ ἡγεμόνα καί ἀσκοῦσαν ἀρχικά αὐλικές μόνον ὑπηρεσίες, ὅπως καί ἀντίστροφα. Νομίζομε πάντως ὅτι στήν δευτέρη κατηγορία ἀνήκουν οἱ πιό κάτω ἀξιωματοῦχοι τῆς αὐλῆς τοῦ Ἀλῆ πασᾶ ⁷⁶, τῶν ὁποίων, ὅπου εἶναι δυνατόν παραθέτουμε καί τήν ὀνομασία τους στά τουρκικά: ὁ σιλιχτάρ ἀγάς (silahdâr aga), πού κρατοῦσε τὸ ξίφος τοῦ πασᾶ στίς ἐπίσημες τελετές καί ἦταν ἓνας ἀπὸ τοὺς ὑψηλότερα ἰστάμενους ἀξιωματούχους ⁷⁷, ὁ μπαϊρακτάρ ἀγάς (bayraktar aga), ὁ σηματοφόρος, ὁ διβικτάρ ἀγάς (diviktar aga), πού ἔφερε τὸ μελανοδοχεῖο, ὁ μουχουρδάρης (mühürdar), ὁ σφραγιδοφύλακας ⁷⁸, ὁ καπουμπουλούκμπασης ⁷⁹, ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἀστυνομικῆς ὑπηρεσίας τοῦ πασᾶ, πού εἶχε τὴν κατοικία του μέσα στὰ ἀνάκτορα, ὁ ἱμπροχὸρ ἀγάς (imrahor aga), ὁ σταβλάρχη, ὁ καπιτζιλάρ ἀγάς (kapıcılar aga), πού ἦταν ὁ προϊστάμενος τῆς αὐλικῆς ἐθιμοτυπίας, ὁ καφτάν ἀγάς (kaftan aga), πού κρατοῦσε τὸν μανδύα καί τὸν ἔριχνε πάνω στοὺς ὄμους τῶν τιμωμένων ἀπὸ τὸν πασᾶ προσώπων, ὁ ραχτιβάν ἀγάς, ὁ ἵπποκόμος, πού ἐπέβλεπε γιὰ τὰ «ἀσημένια χαλινάρια» καί τὴ «στέγαση στοῦ ἵπποστάσιου», οἱ σατιρ ἀγάδες (satir), τέσσερες σωματοφύλακες μὲ διακοσμητικὸ ρόλο, πού στίς ἐξόδους καί τίς πορείες τοῦ Ἀλῆ

74. Πρβλ. Mouradja d'Ohsou, *Tableau Général de l'Empire Ottoman*, τ. III, σ. 6, ὅπου γίνεται διάκριση τῶν αὐλικῶν ἀξιωματούχων τοῦ Σουλτάνου σὲ ἀγάδες «de l'extérieur de la cour» καί σὲ ἀγάδες «de l'intérieur de la cour et des pages» δηλ. σ' αὐτοὺς πού ἔχουν καθήκοντα αὐλικά καί κρατικά καί στοὺς ἀποκλειστικά αὐλικούς καί ἀκολουθοῦς.

75. Εἶναι δυνατόν οἱ περιηγητές νά παρερμηνεύουν τὰ ἀξιώματα λόγω ἑλλειπῶν γνώσεων καί ἀγνοίας τῆς γλώσσας.

76. Γιὰ τὰ αὐλικά ἀξιώματα στό κράτος τοῦ Ἀλῆ βλ. κυρίως T. S. Hughes, ἔνθ' ἀν., σ. 68 - 69. Ἐπίσης γιὰ αὐλικά ἀξιώματα στήν ἐπαρχιακὴ διοίκηση βλ. Σ. Π. Ἀραβαντινοῦ, ἔνθ' ἀν., σ. 459, σημ. 1 καί Gibb-Bowen, ἔνθ' ἀν.

77. Τὸ ἀξίωμα του ἀντιστοιχεῖ μὲ τὸ ἀξίωμα τοῦ connetable στήν αὐλικὴ ἱεραρχία τοῦ γαλλικοῦ βασιλείου. Βλ. G. de Vaudois, ἔνθ' ἀν., σ. 283.

78. Σὰν μουχουρδάρης τοῦ Ἀλῆ ἀναφέρεται τὸ 1811 ὁ Μωχαμὲτ μπέης. Βλ. Ἰω. Γιαννοπούλου ἔνθ' ἀν., σ. 104.

79. Βλ. Ibrahim Manjour Effendi, ἔνθ' ἀν., σ. 254.— T. S. Hughes, ἔνθ' ἀν., σ. 69.

πεζοποροῦσαν δίπλα στο ἄλογο δύο ἀπὸ κάθε πλευρὰ κραδαίνοντας ἓνα εἶδος δόρατος μὲ πέλεκυ, οἱ τσαρκατζήδες, μιὰ ομάδα, προφανῶς, σωματοφυλάκης, ποὺ τὴν ἀποτελοῦσαν πρώην ληστές καὶ συνόδευε ἐφιππη τὸν Ἀλῆ στὶς πορεῖες του, ὁ τσοχαντάρ ἀγάς (cohadār aga), ἀρχηγὸς τῶν σωματοφυλάκων τοῦ πασᾶ, ὁ χαζνατάρ ἀγάς (hazinedar aga), ὁ ταμίας, οἱ δύο μπουχουρντάν ἀγάδες (buhurdan), ποὺ τὸν ἀρωμάτιζαν θυμιατίζοντας, ὅταν πήγαινε στοῦ τζαμί, ὁ σαμντάν ἀγάς, ποὺ προπορευόταν τοῦ πασᾶ βαστώντας τὰ καντηλιέρια μέσα στὰ διαμερίσματα του, ὁ τσεμεσίρ ἀγάς, ὁ ἱματιοφύλακας, ὁ σοφρατζήμπασης (sofraci-basi), ὁ τραπεζοκόμος, ὁ ἱμπικτάρ ἀγάς, ποὺ ἔριχνε νερὸ μὲ μιὰ χρυσὴ κανάτα γιὰ νὰ πλύνῃ τὰ χέρια του ὁ πασᾶς καὶ ὁ μουραματζήμπασης ποὺ κρατοῦσε τὶς σχετικὲς πετσέτες, ὁ πεσκίρ ἀγάς, ποὺ ἔριχνε ἓνα μεταξωτὸ σάλι στοὺς ὤμους τοῦ πασᾶ καὶ τῶν προσκαλεσμένων του, ὁ καφετζήμπασης, ποὺ εἶχε τὴν ἐπίβλεψη τοῦ καφέ, ὁ τουτουντζήμπασης, ποὺ φρόντιζε γιὰ τὸ κάπνισμα, τὶς πίπες καὶ τοὺς ναργιλέδες καὶ ὁ μπερμπέρμπασης, ὁ ἀρχικομμητῆς. Δύο ἀκόμη ἀνώτεροι ἀξιωματοῦχοι ἦσαν ὁ μεχτέρμπασης, ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ὀρχήστρας καὶ ὁ τατάρ ἀγάς, ἐπικεφαλῆς ἑκατὸ τατάρηδων δηλ. ταχυδρόμων. Αὐλικὴ ὑπηρεσία ἐκτελοῦσαν ἐπίσης εἴκοσι τσαούσηδες (çavus) καὶ εἴκοσι καβάσηδες (kanâs)⁸¹, θυρωροὶ καὶ φύλακες στὰ ἀνάκτορα, ποὺ κρατοῦσαν ἀσημένια ραβδιὰ μὲ ρόζους καὶ προχωροῦσαν μπροστὰ ἀπ' τὸν πασᾶ, ὅταν βάδιζε μέσα στοῦ σεράι⁸¹.

Στοὺς ἀξιωματούχους τῆς αὐλῆς ἀνῆκαν ἐπίσης ὁ ντουνιμενῆς, ποὺ εἶχε τὴν φροντίδα γιὰ τὴν προμήθεια μὲ καυσόξυλα καὶ κάρβουνα καὶ ὁ βεκίλαρτζῆς (vekilharç), ποὺ εἶχε τὴν εὐθύνη καὶ τὴ διαχείριση τῶν γενικῶν ἐξόδων τοῦ Ἀλῆ καὶ ἦταν προϊστάμενος σχετικῆς ὑπηρεσίας μὲ πολλοὺς ὑπαλλήλους. Σὰν τέτοιος διαχειριστῆς ἀναφέρεται ὅτι εἶχε διατελέσει ὁ Ἑβραῖος Genovelli⁸².

Ὡς πρὸς τὶς σχέσεις του μὲ τὸν πασᾶ, ὅλοι αὐτοὶ οἱ ἀκόλουθοι θεωροῦνταν ἀπολύτως ἔμπιστοι καὶ ἀφοσιωμένοι σ' αὐτόν. Ἀκόμη καὶ σὲ περιπτώσεις ποὺ ἐκεῖνος εἶχε δολοφονήσει τοὺς γονεῖς ἢ τοὺς συγγενεῖς τους, αὐτοὶ ποτὲ δὲν διανοήθηκαν νὰ τὸν ἐκδικηθοῦν γιὰ τὰ ἐγκλήματά του. Εἶχαν τόσο ἐκτεθῆ οἱ ἴδιοι μὲ ἐγκληματικὲς πράξεις κατὰ διαταγὴ του καὶ εἶχαν τόσο ὑποταχθῆ στὴ θέλησή του, ὥστε τὸν ἔβλεπαν σὰν μιὰ ἐκπληκτικὴ ὑπαρξη, ποὺ ἡ δύναμή της ἦταν «ὁ χρυσός, ὁ σίδηρος, τὸ ρόπαλο»⁸³.

80. Ibrahim Manjour Effendi, ἐνθ' ἀν., σ. 282.

81. Στὴν ἀρχὴ καβάσης λεγόταν ὁ ἀξιωματικὸς ὑπασπιστῆς τοῦ πασᾶ. Ἀργότερα χρησιμοποιήθηκε ὡς ἀπλὸς ἀγγελιοφόρος. Βλ. Gibb - Bowen, ἐνθ' ἀν. σ. 153. Ὁ Ἀλῆς στέλνει ἓνα καβάση γιὰ δῆμιο, ὅταν πρόκειται νὰ θανατωθῇ γνωστὴ προσωπικότητα. Βλ. T. S. Hughes, αὐτόθι.

82. Βλ. G. Remérand, ἐνθ' ἀν., σ. 225.

83. Βλ. Rouqueville, Histoire τ. I., σ. 265 - 266.

Ἄπο τοὺς περιηγητὲς ἔχομε ἀκόμη μερικὲς πληροφορίες γιὰ τὴν προσωπική τους ἀμφίεση καὶ τὴν καθημερινή τους διαβίωση. Φοροῦσαν ροῦχα πολύχρωμα μὲ σειρήτια καὶ γαλόνια, ἀλλὰ συνήθως χωρὶς πουκαμίσεις, τρέφονταν τὶς περισσότερες φορὲς μὲ ἀκατάλληλες τροφὲς καὶ τὸν χειμῶνα κρύωναν στοὺς προθαλάμους, μιὰ καὶ θέρμανση ὑπῆρχε μόνο στὰ διαμερίσματα τοῦ κυρίου τους, ζητιανεύοντας φιλοδωρήματα ἀπὸ κάθε ἐπισκέπτη ⁸⁴. Ἡ ἀπαίτηση αὐτὴ γιὰ φιλοδωρήματα, ποὺ ἐξ ἄλλου ἀποτελοῦσε γενικότερο φαινόμενο, γινόταν κάτω ἀπὸ τὴν ὑπόδειξη ἢ τὴν ἀνοχή τοῦ Ἄλῃ ⁸⁵. Μάλιστα τοὺς συνιστοῦσε, σὰν ἓνα μέσο ἀνταμιωβῆς τῶν ὑπηρεσιῶν τους, νὰ ζητοῦν πράγματα, ποὺ δὲν μπορούσαν νὰ τοὺς ἀρνηθοῦν καὶ τοὺς προέτρεπε νὰ εἰσπράττουν ἐκβιαστικά, τάχα ἐν ἀγνοία του, χρήματα ἀπὸ πόλεις καὶ χωριὰ προβάλλοντες ἀνυπόστατα δικαιώματα ⁸⁶.

Θεωρητικὰ ὄφειλε στίς γιορτὲς νὰ τοὺς δίνῃ δῶρα, ἀλλὰ προφασίζοταν ταξίδια γιὰ νὰ τὰ ἀποφεύγῃ. Ἀργότερα ἢ συνήθεια ἀλλάξε κατὰ τρόπο συμφέροντα γι' αὐτὸν καὶ δεχόταν ὁ ἴδιος δῶρα ἀντὶ νὰ προσφέρῃ. Οἱ γραμματεῖς του μάλιστα ἦταν ὑποχρεωμένοι νὰ σημειώνουν τὴν ἀξία τῶν προσφερομένων, ἔτσι ὥστε ὁ καθένας ἀναγκαζόταν νὰ φανῇ πιὸ γενναιοδωρὸς ἀπ' τὸν ἄλλον ⁸⁷. Πρὶν κλείσουμε τὸ θέμα θὰ πρέπει περιλάβουμε ἀκόμη ἀνάμεσα στὰ πρόσωπα ποὺ ἀνήκαν στὸ αὐλικὸ περιβάλλον τοῦ Ἄλῃ τὸ πλῆθος ἐκεῖνο τῶν Εὐρωπαίων, στήν πλειοψηφία τους Ἰταλῶν καὶ Γάλλων, ποὺ κατεῖχαν ἀξιώματα σὰν σύμβουλοι ἢ ἐκπαιδευτὲς κυρίως στὸ στρατό. Οἱ Εὐρωπαῖοι αὐτοὶ ἦσαν τυχοδιῶκτες, λιποτάκτες καὶ ἀποστάτες, ποὺ συγκεντρώθηκαν ἐκεῖ, εἴτε γιὰτὶ διάφορα περιστατικὰ τοὺς ἀνάγκασαν νὰ καταφύγουν κοντὰ του, εἴτε γιὰτὶ κατὰ τὴν διάρκεια πολεμικῶν ἐπεισοδίων εἶχαν συλληφθῆ ἀιχμάλωτοι, εἴτε γιὰτὶ εἶχαν κληθῆ ἀπὸ τὸν ἴδιο γιὰ νὰ διοικήσουν καὶ νὰ ἐκπαιδεύσουν τὸ στρατό του ⁸⁸.

84. Ἐνθ' ἀν., τ. I, σ. 277.

85. Ὁ ἴδιος ὁ Ἄλῃς δωροδοκοῦσε τοὺς ὑπουργοὺς τοῦ Σουλτάνου καὶ ἔμενε προσκολλημένος σ' αὐτὸ τὸ σύστημα πιστεύοντας ὅτι στὰ ἀπολυταρχικὰ καθεστῶτα ὁ χρυσὸς εἶναι ἰσχυρότερος καὶ ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν δεσπότη. Βλ. R. A. Davenport, ἔνθ' ἀν., σ. 78 - 79.

86. Βλ. Rouqueville, ἔνθ' ἀν., σ. 274.

87. Ἐνθ' ἀν., τ. I, σ. 277 καὶ σημ. 1, ὅπου ἐπίσης ἀναφέρεται ὅτι ὅταν ὁ Ἄλῃς δὲν ἦταν τόσο ἰσχυρὸς, τὸ φιλοδώρημα ἀντιστοιχοῦσε σ' ἓνα πρόβατο ἢ ἓνα καλάθι σῦκα. Μετὰ τὴν αἴγλη, τὴν φήμη καὶ τὴν ἰσχὺ ποὺ ἀπέκτησε, ἀπαίτοῦσε χρυσάφι καὶ πολύτιμα δῶρα.

88. Ἀρχικὰ εἶναι προσηνὲς ἀπέναντι τῶν Εὐρωπαίων, ἰδιαίτερα ὅταν καταλαβαίνοι ὅτι μπορούν νὰ τοῦ φανοῦν χρήσιμοι. Βλ. Σ. Π. Ἄραβαντινοῦ, ἔνθ' ἀν., σ. 459. Παρ' ὅλα αὐτὰ, ὅταν γίνονται δεκτοὶ στήν ὑπηρεσία του, δέχονται πιέσεις καὶ κυρίως ἀναγκάζονται νὰ παντρευθοῦν γυναῖκες τῆς δικῆς του ἐκλογῆς, ποὺ προέρχονται κυρίως ἀπὸ τὸ χαρέμι του. Βλ. T. S. Hughes, ἔνθ' ἀν., τ. II, σ. 66.—H. Holland, ἔνθ' ἀν., σ. 191.

Σ' αὐτὴ τὴν κατηγορία περιλαμβάνονται ὁ πρῶν Καρμηλίτης μοναχὸς καὶ ἱεραπόστολος Guerini, αἰχμάλωτος μετὰ τὴν σύλληψη τοῦ σκάφους «Madonna di Montenegro», ποὺ ὀδηγήθηκε στὰ Γιάννινα τὸ 1799, μυήθηκε στὸν ἰσλαμισμό καὶ μὲ τὸ ὄνομα Μεχμέτ ἔγινε ἱμάμης τῆς αὐλῆς καὶ ἕνας ἀπὸ τοὺς ἰδιαιτέρους γραμματεῖς τοῦ 'Αλῆ⁸⁹. Ἀκόμη ὁ Γάλλος ἀποστάτης Michel ἀπὸ τὸ Παρίσι, ξυλουργὸς τὸ ἐπάγγελμα, ποὺ πῆρε γυναῖκα του, παρὰ τὴν θέλησή του, μιὰ Ἑλληνίδα καὶ ἦταν ὁ ἐπικεφαλῆς τῶν ἐργαστηρίων ξυλουργικῆς καὶ ἀμαξοποιίας⁹⁰, ὁ πρῶν πειρατῆς Passano, ἀπὸ τὸ Bonifacio τῆς Ἰταλίας, ποὺ κατὰ τὴν διάρκεια τῆς ἀνταρσίας τοῦ πασᾶ ἦταν διοικητῆς ἑνὸς στολίσκου⁹¹, ἐπίσης ὁ ἀποστάτης Caretto ἀπὸ τὴ Νεάπολη, διοικητῆς τοῦ πυροβολικοῦ⁹². Ἄλλοι ἦσαν ὁ Mollah Suleyman, πρῶν ἀξιωματικὸς στὴν ὑπηρεσία τοῦ στρατοῦ τοῦ βασιλείου τῆς Νεαπόλεως καὶ κάποιος Watrin, ἴσως ἀξιωματικὸς ἀπὸ τὴν Ἰταλία, ποὺ ἔγιναν μουσουλμάνοι⁹³, ὁ Κορσικανὸς καπετάνιος Marcellese, ποὺ διοικοῦσε τμῆμα τοῦ στόλου του καὶ ἦταν πολὺ σεβαστὸς στὸν Ἀλῆ⁹⁴, ὁ Ἰταλὸς ἐκπαιδευτῆς τοῦ ἵππικοῦ Pesarini, ἕνα ἀπὸ τὰ πιὸ φαιδρὰ πρόσωπα τῆς αὐλῆς⁹⁵, ὁ ἱερέας Don Vincenzo Micarelli, ὁ αὐτοαποκαλούμενος χημικὸς τοῦ βεζύρη χωρὶς νὰ ἔχῃ ἰδέα ἀπὸ χημεία⁹⁶, ὁ Cerfbeer de Medelsheim ἀπὸ τὸ Στρασβούργο, ποὺ ἔγινε μουσουλμάνος καὶ πῆρε μὲ τὸ ὄνομα Ibrahim Manjour effendi, ὁ Cuillaume de Vaudoncourt καὶ ἄλλοι.

Θὰ πρέπει τέλος ἐπίσης νὰ ἀναφέρουμε ὅτι ὁ Ἀλῆς χρησιμοποίησε, σὲ ἄσκημες ὅμως θέσεις, ὅλους τοὺς Γάλλους αἰχμαλώτους τοῦ πλοίου «Madonna di Montenegro». Αὐτοὶ πῆραν γυναῖκες τους Ἑλληνίδες, φοροῦσαν ἑλληνικὰ ἐνδύματα καὶ πλήρωναν ὅπως ὅλοι οἱ ὑπόδουλοι τὸν κεφαλικὸ φόρο⁹⁷.

89. Βλ. G. Remérand, ἐνθ' ἂν., σ. 99.

90. Βλ. A. Borpe, ἐνθ' ἂν., σ. 56.—G. Remérand, αὐτόθι.

91. G. Remérand, αὐτόθι.

92. Αὐτόθι.

93. Βλ. A. Borpe, ἐνθ' ἂν. σ. 6.—Remérand, αὐτόθι.

94. Βλ. Ibrahim Manjour Effendi, ἐνθ' ἂν., σ. 365, ὅπου ἀναφέρεται ὅτι ὁ Marcellese καὶ ὁ Μεχμέτ ἐφέντης ἦταν οἱ μόνοι, ποὺ τοὺς ἐπιτρέπταν νὰ κάθονται μπροστὰ στὸν Ἀλῆ.

95. Ἐνθ' ἂν., σ. 396.

96. Ἐνθ' ἂν., σ. 145.

97. Βλ. G. Remérand, αὐτόθι.